

UOT 159.9

TƏNHALIQ HISSİ VƏ İNTİHAR DÜŞÜNCƏSİNİN ŞƏXSİYYƏTƏ SOSIAL-PSIXOLOJİ TƏSİR XÜSUSİYYƏTLƏRİ**Aliyə Bəşir qızı Əzimova***Xəzər Universitetinin magistrantı***Orcid:** 0009-0000-0264-342X**E-mail:** aliya.azimova@khazar.org*Açar sözlər:* yeniyetmə, tənhalıq hissi, intihar düşüncəsi, şəxsiyyət, məktəbli.*Ключевые слова:* подросток, одиночество, суицидальные мысли, личность, студент.*Key words:* adolescence, loneliness, suicidal ideation, personality, student.

Fərd psixososial varlıq kimi “birliyə” möhtacdır. İnsan varlığının əsas motivi kimi bu birlik; ictimai, sosial bütöv bir təbəqənin bir hissəsi olmaq zərurətidir. Bu ehtiyacın əsasını özünə məxsusluq hissi təşkil edir. Bu kontekstdə fərdlərin ən kiçik həyat hadisəsində belə başqasına ehtiyacı var. [1] Mənsub olmaq; sosial sistem tərəfindən dəyər, ehtiyac və qəbul. Bu təcrübələr toplusunu vurğulayan və Fərdi Psixologiyanın banisi olan Adlerin sözlərinə görə, fərdlər sosial faktorlardan irəli gəlir. Ona görə də mənsubluq hissi çox vacibdir. [2]

Weys (1974) tənhalığın iki fərqli növü olduğunu bildirir. Bunlardan birincisi, emosional tənhalıq digər insanlarla yaxın və yaxın münasibətlər qura bilməmələri nəticəsində baş verir. İkinci, sosial tənhalıq insanın sosial münasibətlər şəbəkəsindən uzaq olması və ümumi maraq, fəaliyyət və paylaşma qabiliyyətinin olmaması. [3]

Mişhela, Peplau və wiks tənhalığın dərk edilən səbəblərini araşdırmış və bu səbəbləri aşağıdakı kimi sıralamışdır:

1 - Pessimizm: Şəxsin ünsiyyət qurmaq üçün tapdığı bir fərdin təsadüfə əsaslandığına inanması və özünün bu barədə şanslı olmadığı düşüncəsidir.

2 - Rədd edilmə qorxusu: İnsanın münasibət qurmağa çalışdığı zaman qəbul olunmayacağı düşüncəsidir.

3 - Səy göstərməmək: Bu zaman insan yeni biri ilə tanış olmaq üçün kifayət qədər səy göstərmir.

4 - Şanssızlıq: Məhz bu zaman fərd düşünür ki, kiminləsə münasibət qurması şansdan asılıdır və onun bu barədə şansı yoxdur.

5 - Məlumatsızlıq: Bu, şəxsin ünsiyyət və dostluq əlaqələri qurmaq bacarığının zəif olmasıdır.

6 - Utancaqlıq: Bu, insanın hədsiz utancaqlığıdır.

7 - Fiziki cazibədarlığın olmaması: İnsanın fiziki cazibədarlığının olmaması düşüncəsidir.

8 - Digər Qruplar/Münasibətlər: Tənhalıq hissi keçirən fərddən başqa digər insanların bir qrupa aid olması və tənha insana maraq göstərməməsidir.

9 - Başqalarının qorxusu: Bu, başqa şəxslərin tənha insanla münasibətdə olmaqdan qorxması və buna cəhd etməmələridir.

10 - Şəxsi olmayan vəziyyətlər: Şəxsin bir çox insanla şəxsi olmayan şəkildə münasibətə girməsidir.

11 - İmkandan məhrum olmaq: Bu, fərdin başqa insanlarla münasibət və dostluq əlaqələri qurmaq imkanına malik ola bilməməsidir.

12 - Başqalarının istəksiz olması: Bu, digər şəxslərin tənha olan və kifayət qədər səy göstərməyən şəxslə münasibət qurmağa hazır olmamasıdır.

13 - Antipatik şəxsiyyət quruluşu: Bu, tənha şəxsin digər insanlar tərəfindən itici, bəyənilməyən və antipatik bir şəxsiyyətə sahib olduğu hesab edilməsidir. [4]

Uşaq və yeniyetmələrdə intihar və intihara cəhd həm ölkəmizdə, həm də dünyada getdikcə artan problem hesab olunur. İctimai sağlamlıqla bağlı mühüm problem olan intihara cəhdə bağlı amillərin müəyyən edilməsi yüksək riskli uşaq və yeniyetmələrin müəyyən edilməsi və psixi sağlamlıq xidmətlərinin planlaşdırılması baxımından vacibdir. Bu tədqiqatın məqsədi intihara cəhd nəticəsində qəbul edilən uşaq və yeniyetmələrin demoqrafik və klinik xüsusiyyətlərini retrospektiv qiymətləndirmək idi. [5]

Yeniyetməlik dövründə intihar etmək üçün risk faktorlarını araşdıran tədqiqatlarda bir sıra amillərə diqqət yetirilir. Belə ki, əvvəlki intihar cəhdləri, xəstəlik, məişət zorakılığı, sıxıntılı həyat hadisələri, narkotik maddələrdən sui-istifadə. İşsizlik və ya miqrasiya kimi amillər sosial bağları poza və intihara yol açmağa bilər. Müəyyən edilib ki, intihara cəhd edən yeniyetmələrin ailələrində intihar hallarının, spirtli içkilərin və ya maddələrdən istifadənin, təsiredici pozuntuların sayı yüksəkdir. Həmçinin bildirilir ki, intihara cəhd edən yeniyetmələrdə valideynin (boşanmanın və ya ölümün) itirilməsi digər tibbi və ya psixiatrik nəzarətlərdən daha tez-tez baş verir və onların 80-90%-də psixi pozuntu müşahidə olunur [6, s. 133-138]

Böyüklərdən fərqli olaraq uşaqlar "maskalı depressiya"dan danışa bilərik. Uşaq kədərli və dilsiz olmaq əvəzinə aqressiv, əsəbi davranış sərgiləyə bilər. İntihar üsulları hündürlükdən tullanmaq, sürətli avtomobilin qarşısına tullanmaq, özünü asmaq şəklində olur. [7, s. 75-87]

İntihar – psixi pozuntuların və əlamətlərin olması, sosial dəstəyin olmaması və sosiokultural amillərin təsiri ilə baş verən mürəkkəb simptomdur. [8, s. 88-97]

Suisidal olmayan özünə zərər verən davranışlar, əvvəlki intihar cəhdləri, psixi pozuntular, şəxsiyyət pozğunluğu, impulsiv aqressiya, ümitsizlik, depressiya və intiharın ailə tarixi, valideyn itkisi və ya boşanma, ailə problemləri, fiziki və ya cinsi zorakılıq, sosial dəstəyin olmaması, ətraf mühit tərəfindən qəbul edilməyən homoseksuallıq intihar üçün risk faktorlarındandır. [9, s. 771-777]

Yeniyetməlik dövrü araşdırıldıqda; bu dövrdə insanlar bir çox problemlərlə üzləşirlər. Yeniyetməlik — şəxsiyyətin formalaşması dövrüdür. Bu şəxs şəxsiyyət axtarışındadır və özünü ətrafdakı insanlara sübut etmək və cəmiyyət tərəfindən qəbul olunmaq üçün çalışır. Bu səbəbdən yeniyetmənin qrupa daxil olmaq məqsədi ilə dostluq münasibətləri daha çox üstünlük təşkil edir. Dostları və ailə üzvləri tərəfindən dəstəklənən və qrupda yeri olan şəxs daha az tənhalıqla üzləşir. Lakin münasibətlərində problemlər olan, kifayət qədər dəstək almayan və özünü yaşadığı mühitdən təcrid edən şəxs tənhalıq hiss edir. Yeniyetməlik dövründə baş verən bu tənhalıq zehni sıxıntılara səbəb olur və ayrı-ayrı şəxsləri intihara aparır. [10, s. 33-46]

Tənhalıq zaman-zaman insanın öz seçimində olsa da, tənhalığın nə qədər davam etdiyini, onun nə qədər tez-tez baş verdiyini və insana nə dərəcədə təsir etdiyini nəzərə almaq lazımdır. Çünki bəzən insanlar ətraf mühitdən uzaqlaşmağa və nəfəs almaq istəyə bilərlər. Belə məqamlarda insan özünə üz tutmalı, gözləntilərini dərk etməli, potensialını açıqlamalı, daxili münaqişələrini həll etməlidir. Bu halda tənhalıq sağlam hesab olunur. Lakin, əgər tənhalıq prosesi

uzanırsa, insan özünü ətraf mühətdən təcrid edir və hətta onun mühitindəki ən kiçik stimulu onu narahat etməyə başlayırsa, tənhalığın qeyri-sağlam ölçüsündən söhbət açılır. Müxtəlif səbəblərdən tənhalıq keçirən insan bəzən bu vəziyyətin öhdəsindən gəlsə də, bəzən onun öhdəsindən gəlməkdə çətinlik çəkə bilər. Bu vəziyyətin öhdəsindən gəlməkdə çətinlik çəkən şəxs gələcəkdə psixi problemlərlə üzləşə bilər. Psixi problemlər, xüsusilə depressiya ilə təzahür edən problemlər gələcəkdə intihar kimi fəsadlara gətirib çıxara bilər. [11]

Bu tədqiqatın məqsədi orta məktəb şagirdləri arasında tənhalığın geniş yayılmasını, bu hissələrin öhdəsindən gəlmək üsullarını, tənhalıq və intihar ideyası və cəhdi arasındakı əlaqəni araşdırmaqdır. Bu sahədə aparılan tədqiqatlar tənhalıq hissənin inkişafı üçün meydana gəlməsi ilə bağlı mühüm ipuçları verə bilər. Eyni zamanda, tənhalıqdan əziyyət çəkən yeniyetmələrə psixoloji xidmətlərin göstərilməsinə istiqamət verə bilər. Xüsusilə, yeniyetmələrin tənhalığın öhdəsindən gəlmək üçün tətbiq etdikləri metodlar haqqında biliklər bu qrup üçün psixoloji xidmətlərə çox əhəmiyyətli töhfə verə bilər.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə məktəblilər arasında intihar halları xeyli artmışdır. Yeniyetmələr arasında intihar problemi ədəbiyyatlarda müxtəlif aspektlərdən tədqiq olunmuşdur. Müəllif burada intihara bir digər aktual problem olan, tənhalıq hissi aspektindən tədqiq etmişdir.

Problemin elmi yeniliyi. Azərbaycanda məktəblilərdə intihar hallarının araşdırılması istiqamətində elmi işlər aparılmışdır, lakin elmi ədəbiyyatda məktəblilərdə intihar düşüncəsinə tənhalıq hissi aspektindən heç baxılmayıb. Həmçinin tənhalıq hissi və somatizasiya, obsesiv-kompulsiv, depressiya, şəxsiyyətlərarası münasibətlər, təşviş pozuntusu, kin-düşmənçilik, fobiya təşviş, paranoid düşüncə, psixotizm kimi psixopatoloji hallar arasındakı əlaqəni tədqiq edən araşdırmalar nəzərə çarpmır. Bu səbəbdən iş Azərbaycan üçün elmi yenilik hesab edilə bilər.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. İşin təhlilindən alınan nəticələr ümumi, sosial, yaş və inkişaf psixologiyası fənlərinin tədrisində, bir çox sahədə fəaliyyət göstərən mütəxəssislər - məktəblərin pədaqoji heyət üzvləri, psixoloji mərkəz işçiləri, məktəb psixoloqları və digər şagird şəxsiyyətinin inkişafında mühüm rol oynayan mütəxəssislərin fəaliyyət sahələrində tətbiq oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Brobst, J. B., Clopton, J. R., & Hendrick, S. S. Parenting children with autism spectrum disorders: The couple's relationship. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 2009, 24(1), 38-49.
2. Corey, A. L., Haase, J. E., Azzouz, F., & Monahan, P. O. Social support and symptom distress in adolescents/young adults with cancer. *Journal of Pediatric Oncology Nursing*, 2008, 25(5), 275-284.
3. Gümüş, M. A. (2006). *Dini kanaatlər açısından universite gençliğinde kız-erkek ilişkileri (Marmara Üniversitesi örneği)* (Doctoral dissertation, Marmara Universiteti).
4. Körler, Y. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin çeşitli değişkenler açısından yalnızlık düzeyleri ve yalnızlık ile sosyal duygusal öğrenme becerileri arasındaki ilişkiler* (Doctoral dissertation, Anadolu Universiteti)

5. Ünlü, G., Aksoy, Z., & Ersan, E. E. İntihar girişiminde bulunan çocuk ve ergenlerin değerlendirilmesi. Pamukkale Tıbb Dergisi. 2014.
6. Sayar, M. K., Öztürk, M., & Acar, B. (2000). Aşırı dozda ilaç alımıyla intihar girişiminde bulunan ergenlerde psikolojik etkenler. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 10(3), 133-138.
7. Suvarlı, M. K. Çocuklarda ve adolesans çağında intihar: araştırmalar, önlemler ve çözüm önerileri. *Kriz Dergisi*, 1995, 3(1), 75-87.
8. Aktepe, E., Kandil, S., & Topbaş, M. Çocuk ve ergenlerde özkıyım davranışı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 2005, 4, 88-97.
9. Dodig-Ćurković, K., Ćurković, M., Radić, J., Degmečić, D., & Filaković, P. Suicidal behavior and suicide among children and adolescents-risk factors and epidemiological characteristics. *Collegium antropologicum*, 2010. 34(2), 771-777.
10. Karakuş, Ö. (2012). Ergenlerde bağlanma stilleri ve yalnızlık arasındaki ilişki. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 33-46.
11. Yaşar, F., Toğrul, H., & Arslan, N. Flow properties of cellulose and carboxymethyl cellulose from orange peel. *Journal of food Engineering*, 2007. 81(1), 187-199.

A.Б. Азимова

Анализ связи чувства одиночества и суицидных мыслей у школьников

Резюме

Как мы знаем из пирамиды потребностей Маслоу, потребность в принадлежности является одной из самых основных потребностей человека. Эта потребность наиболее проявляется в подростковом возрасте. Каждый молодой человек хочет быть принятым определенной социальной группой, принадлежать к какой-либо социальной группе, быть ее частью. Подростки чувствуют себя глубоко одинокими, когда не могут найти себе место ни в каком обществе. Это чувство может вызвать множество серьезных проблем. К ним относятся асоциальность, суицидальные тенденции или попытки самоубийства, алкоголизм и наркомания и т. д. происходит. происходит. В данной статье основное внимание уделяется существованию связи между одиночеством и суицидальными мыслями у детей школьного возраста в подростковом возрасте. Если мы посмотрим на результаты, полученные у школьников, то увидим, что чувство одиночества у девочек выше, чем у мальчиков. Это само по себе приводит к тому, что девочки становятся более замкнутыми и пессимистичными.

A.B. Azimova

Analysis of the relationship between the feeling of loneliness and suicide thoughts in school children

Summary

As we know from Maslow's pyramid of needs, the need to belong is one of the most basic human needs. This need manifests itself most during adolescence. Every young person wants

to be accepted by a certain social group, to belong to any social group, to be a part of it. Adolescents feel deeply alone when they cannot find a place for themselves in any society. This feeling can bring about many serious problems. Examples of these include asociality, suicidal tendencies or suicide attempts, alcoholism and drug addiction, etc. This article focuses on the existence of a relationship between loneliness and suicidal thoughts in school-aged children during adolescence. When we look at the results obtained from school children, we see that the feeling of loneliness is higher in girls than boys. This in itself causes girls to become more introverted and pessimistic.

Redaksiyaya daxil olub: 29.04.2024